

Türkiye’de Savunma Harcamalarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi (1960-2017)*

Merve ASİLOĞULLARI**

Öz

Tarihin ilk çağlarından beri devletler, ülkelerinin bekası ve gelecek nesillere ekonomik ve sosyal açıdan daha gelişmiş ve güvenli bir yurt bırakabilmek için emek harcamışlardır. Ülkenin geleceği söz konusuken ayrılmayacak kaynak olmamakla beraber bu kaynakların sınırsız olmaması ülkelerin karar verme sürecinde göz önünde bulundurmak zorunda oldukları bir gerçektir. Devletler bu kısıtlı kaynakları ülkenin ekonomik refahını artıracak, devleti de iç ve dış tehditlere karşı kırılgan bir hale sokmayacak optimal bir düzeyde pay etmelidir. Bu ihtiyaç sınırlı kaynakların bütçeden tahsisinde makroekonomik göstergelerin etkilerini dikkate almayı gerektirmektedir. Bu amaçla bu çalışmada makroekonomik göstergelerden enflasyon ile savunma harcamaları ilişkisi incelenmiştir. Savunma harcamalarının enflasyon üzerindeki etkisi Türkiye için 1960-2017 dönemini kapsayacak şekilde ARDL sınır testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre birinci farkında durağanlaştırılan savunma harcaması ve enflasyon arasında uzun dönemli bir ilişkiye rastlanmıştır. Bu ilişki savunma harcamalarında meydana gelebilecek %1’lik bir artışın enflasyonu %1,29 artıracı bir etkisi olduğu şeklindedir. Fakat bu oran istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Anahtar Kelimeler: Savunma Harcamaları, Enflasyon, ARDL Sınır Testi.

* Bu çalışma, Türkiye’de Savunma Harcamalarının Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisi (1960-2017) tezinden düzenlenmiştir.

** Araştırma Görevlisi, Milli Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü, Savunma Yönetimi Ana Bilim Dalı, masilogullari@kho.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7522-0911.

The Impact of Defense Expenses over Inflation in Turkey (1960-2017)

Abstract

Since the early ages of history, states have worked to ensure the survival of their country and leave an economically and socially more developed and safer country to future generations. While there is no ratio that cannot be separated from the budget if the permanence of the country is under threat, the state budget does not consist of unlimited resources. States should allocate these limited resources at an optimal level that will increase the economic welfare of the country and not make the state vulnerable to internal and external threats. This need requires a careful consideration of the effects of macroeconomic indicators in the allocation of limited resources from the budget. For this purpose, the relationship between inflation and defense expenditures, which is one of the macroeconomic indicators, is examined in this study. For The impact of defense expenses over inflation in Turkey between 1960-2017 has been analyzed by ARDL bounds test. According to the results of the analysis, a long-term relationship was found between defense spending and inflation. This relation is that a 1% increase in defense expenditures has an effect of increasing inflation by 1.29%. However, this ratio is not statistically significant.

Keywords: Defense Expenditures, Inflation, ARDL Bound Test.

Giriş

Ülkelerin ekonomik faaliyetlerini yürütebilmeleri, yerel ve uluslararası yatırımcılara yatırımları için istikrarlı ve güvenilir bir ekonomi sağlayabilmeleri için güvenlik zaafiyetinin bulunmadığı bir piyasa sunmaları gerekmektedir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde de en temel gereksinimlerden biri olarak belirtilen güvenlik ihtiyacının sağlanabilmesi ülkeler açısından ciddi bir gereklilik teşkil eder. Bu gereksinimi karşılayarak yurttaşlarını yurt içinden ve yurt dışından gelebilecek muhtemel tehditlere karşı koruyabilmek maksadıyla, devletler silahlı bir güç unsuru oluşturmakta ve bu amaçla bazı harcamalarda bulunmaktadır.

Uluslararası alan birtakım değişimler geçirse de, devletlerin kendi çıkarları için yürüttüğü uluslararası politikaların en önemli araçlarından biri hala askerî güç olarak görülmektedir. Bu nedenle, bu gücün, ülkelerin güvenliğini dolaysız olarak şekillendirip, onların varoluş kaygılarını azaltmak suretiyle kalkınma amaçlarını kesintisiz bir biçimde yürütebilmeleri konusunda önemli bir etkisi vardır (Deger & Sen, 1995).

Birçok ülkede savunma harcamalarına ayrılan pay; ülkenin aldığı dış tehditler, jeopolitik konumu ve dış bağlantılarına bağlı olarak GSMH içinde önemli bir yer tutar. Hükümetler, ülkelerinin refahını göz önünde bulundurarak savunma harcamaları için ayırdıkları payı düzenlemektedir.

Savunma harcamalarının ekonomi üzerindeki etkisi, günümüzde en çok tartışılan konulardan birisidir. Birçok ülke, eğitim, sağlık ve altyapı harcamalarına kıyasla savunma harcamalarına daha fazla pay ayırmaktadır. Harcamayı yapacak olan ülkeler tehdit hissedersen, ülkenin refahını artıracak kamu harcamalarından bazılarını kısip savunma harcamalarını artıracak yatırımlar yaparlar. Ayrıca barış zamanında da ülkeler barışın devamlılığı ve güvenliğin teminini sağlayarak tehditlere karşı caydırıcılık yaratmak için savunma harcamalarının belirli bir düzeyin altına inmemesini sağlarlar (Giray, 2004).

Türkiye’de savunma harcamalarının düzeyini belirleyebilmek ve bu harcamaların ne denli önemli olduğunu anlayabilmek için öncelikle Türkiye’nin coğrafi konumundan kaynaklanan zorlukları, özellikle sınır komşusu olduğu ülkelerin savaş ve barış tutumlarını, komşularının diğer ülkelerle olan gerilimleri, iç gerilimleri ve tüm bunları idare etme yöntem ve kapasitelerini incelemek gerekir.

Her bütçe gibi devlet bütçesi de sınırsız kaynaklardan oluşmaz. Dolayısıyla savunma harcamaları için ayrılan pay, bir diğer harcama için fırsat maliyetini oluşturur (Deger & Sen, 1995). Savunma harcamaları için ayrılan kaynaklar ekonomi için eğitim, sağlık, ulaştırma-haberleşme, enerji gibi önemli alternatif kullanım alanlarından savunma harcamalarına aktarılmaktadır. Bu nedenle devletler, kıt kaynakların hangi alana tahsis edileceği konusunda bazı tercihlerde bulunmak durumundadırlar. Bu payların nasıl dağıtılacağı devletlerin hedeflerine göre değişmekle beraber bu hedefleri gerçekleştirebilmek için öncelikle devlet, iç ve dış tehditlere karşı kendini savunacak gücü elinde bulundurmalıdır. Görüldüğü gibi ülke kaynakları sınırlı fakat savunma harcamaları zorunludur. Bu nokta, devletler için savunma harcamasının önemini gözler önüne serer. Bu önemin ülkenin makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir.

Maliye politikası araçlarından birisi olan kamu harcamalarında azalmaya gitmek, yüksek enflasyon dönemlerinde daraltıcı maliye politikası uygulanması sebebiyle enflasyonu azaltıcı-kontrol altına alıcı bir etki yaratabilmektedir. Fakat Türkiye’de tam kamusal mal ve hizmet olarak kabul edilen savunma harcamaları yapılırken sınır ötesi operasyonların varlığı, Türkiye’nin güvenlik tüketen bölgelere yakınlığı ve terörle mücadele için yapılan harcamalar dikkate alındığında bu hizmet sınıfı için daraltıcı maliye politikası uygulanmayabilir. Türkiye’de askerî amaçlarla yapılan silah, araç- gereç, lojistik giderler, savunma sistemleri ve personel giderleri zorunlu ihtiyaçlar olması sebebiyle enflasyona göre faydası baskın gelebilmektedir. Bu nedenle Türkiye’de mevcut durumda daraltıcı maliye politikası, savunma harcamaları söz konusu olduğunda uygulama alanı bulamayabilir. Bu harcamaların enflasyona olan etkisini öngörmek, harcamalar sonrası bu etkiyle ilgili yorumlar yapabilmek ülke açısından önem arz etmektedir. Bu araştırmanın çıkış noktasını oluşturan bu etkinin analizini yapabilmek için bu çalışmada, savunma kavramının tanımı, kapsamı ve Türkiye’de savunma harcamalarının düzeyinden bahsedilecek daha sonra savunma harcamalarına yönelik iktisadi yaklaşımlar açıklanarak savunma harcamaları ve enflasyon ilişkisinin araştırıldığı 1960-2017 dönemini kapsayan ampirik çalışmaya geçilecektir.

Savunma Harcamalarının Tanımı, Kapsamı ve Düzeyi

1. Savunma Harcamalarının Tanımı

Savunma, kelime anlamı itibariyle herhangi bir saldırıya karşı koymak, saldırıya karşı korumak, müdafaa etmek demektir (TDK, 2018).

Savunma, devletin hâkimiyetinin diğer devletlerin hâkimiyet savlarına, müdahalelerine karşı direnmektir. Bellirli bir halk topluluğu üzerinde hâkimiyet kurmanın en önemli şartı başka devletlerin aynı kitleler üzerinde hâkimiyet savlarının çürütülmesidir. Bunun için devlet harici müdahaleleri, gözdağı ve saldırıları savuşturmak için tedarikli olmak zorundadır (Bulutoglu, 1997). Savunma hizmetleri, devletin varlık göstergesi olarak örgütlenen hizmetlerin başında gelmektedir. Yani, savunulan alandaki yerleşikler bu hizmeti istesin ya da istemesin savunma hizmetinden yararlanmak durumundadırlar. Bölünemez faydalar sağladığı, ülkede yaşayanlarca birbirine rakip olmadan yararlanıldığı için

savunma bir tam kamusal hizmettir ve bundan dolayı bedel ödemeyenlerin hizmetten yararlanmamasını sağlamak mümkün değildir.

Savunma hizmetinin ifası iki yönlü işler. İlki, bir ülkeye saldırı ihtimaline karşı caydırıcılığın sağlanması, ikincisi ise, saldırının olması halinde buna karşı savaşılmasıdır. Hem vazgeçirmek hem de saldırıya karşı savaşmak barışın hakim olduğu zamanlarda araç-gereç, askerî eğitim ve malzeme için bir takım giderlerin olmasını gerektirir. Savaş başlayınca ise savaşın cinsini, kesafetini başka etkenler yanında barış halinde yapılan giderlerin miktarı belirli olacaktır. (Aslan, 1998).

Savunma hizmetlerinden yararlanılmasını sağlamak devletlerin temel görevlerindedir. Kamu giderlerinin bu hizmetlere ayrılan kesimi savunma giderleri adıyla kabul edilir. Savunma harcamalarına olan istek emniyet ve gelişim bağlamında incelenmektedir. En geniş tanımıyla emniyet, iç ve dış tehditler ile sosyo-politik kararlılığın giderilmesini, rejimin devam ettirilmesini, hükümet ve devletin politik meşruiyetinin gerçekleştirilmesini kapsamaktadır. (Deger & Sen, 2007).

2. Savunma Harcamalarının Kapsamı

Savunma giderlerinin tarifi ve içeriği hususunda yapılan akademik incelemelerde ve uluslararası politikalarda fikir anlaşmasına varılamaması karşılaşılan güçlüklerin temelini oluşturur. Bu durumun nedenlerinden biri, diğer milletlerdeki silahlı kuvvetlerin farklı kuruluşları simgelemesi ve bu kurumların üstlendikleri rollerin değişiklik göstermesidir (Demir, 2011). Bu sebepten dolayı savunma giderleri ile alakalı herkesçe kabul görmüş bir tanım oluşturulamamaktadır. Genelde devletler bu giderleri kendi emellerine fayda sağlayacak şekilde tanımlayabilmektedirler (Giray, 2004). Savunma harcamalarıyla ilgili tanımları bulunan kuruluşlardan hem NATO hem IMF hem de BM’in çizdiği savunma harcamaları çerçevesi farklılık gösterir. Tanımlar arasındaki farklar sebebiyle ülkelerin resmi savunma harcamaları NATO, IMF ya da BM kriterlerine göre tekrar hesaplandığında çok farklı sonuçlar verebilmektedir.

NATO, savunma harcamalarını ulusal bir hükümet tarafından özellikle silahlı kuvvetlerin, Müttefiklerin veya İttifakın ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan ödemeler olarak tanımlamaktadır (NATO, 2018). Savunma harcamalarının önemli bir bileşeni, Savunma Bakanlığı bütçesi içinde finanse edilen Silahlı Kuvvetlere yapılan ödemelerdir. Silahlı Kuvvetler Kara, Deniz ve Hava kuvvetlerinin yanı sıra İdare ve Komuta, Özel Harekât Kuvvetleri, Tıbbi Hizmet, Lojistik Komutanlığı

gibi ortak oluşumları içerir. Ayrıca İçişleri Bakanlığı birlikleri, ulusal polis kuvvetleri, jandarma, asayiş görevlileri, sahil korumaları vb. gibi diğer kuvvetleri de içerebilirler. Bu gibi durumlarda, harcamalar yalnızca askerî taktiklerle eğitilmiş, askerî bir kuvvet olarak donatılan, operasyonlarda doğrudan askerî otorite altında çalışabilen ve gerçekçi olarak desteklenerek ulusal bölge dışına yapılıyorsa bu askerî güç NATO'nun tanımladığı çerçevede bir savunma harcaması olarak yapılmış sayılır. Ayrıca, Millî Savunma Bakanlığı dışındaki bakanlıklar bütçesi ile finanse edilen Diğer Kuvvetler harcamaları da savunma harcamalarına dâhil edilmelidir (NATO, 2017).

Olası savunma harcama kalemleri düşünüldüğünde dar anlamda savunma harcaması; sivil ve askerî personelin savunma hizmetine ayrılmış harcamaları, savunma sanayii kapsamında kullanılan araç ve gereçlerin üretilmesi ve alınması, ayrıca bu araç gereçlerin bakım masraflarının ve onarım giderleri ile inşaat faaliyetleri, askerî araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yapılan harcamalardan oluşmaktadır.

Savunma harcamalarının kapsamı ve düzeyi ile ilgili bilgiler devletler düzeyinde kamu sırrı olarak addedildiği ve “black programmes” olarak nitelendirildiği için, kesin rakamlar tam olarak açıklanmamakta bu yüzden bu harcamaların tanımlanmasında ve boyutlarının hesaplanmasında ciddi güçlüklerle karşılaşmaktadır (Brzoska M., 1995:47). Sefer ve barış zamanındaki askerî yapılanmaya ilişkin maliyetlerin bilinmesi buzdağının yalnızca görünen kısmını oluşturduğundan konu ile ilgili istatistikî veriler çok yetersiz kalabilmektedir.

Devletler, askerî harcamalarını göz önünde bulundururken birtakım amaçları hedefleyerek bu harcamaların kapsamıyla ilgili bazı sınıflandırmalar yapmaktadır. Bu sınıflandırmalar şu şekilde sıralanabilir (MacDonald, 1997):

- *Ulusal Savunma*: Meşru bir askerî amaç için, ulusal savunmanın ulusun yabancı bir saldırının saldırısına karşı korunması için silahlı kuvvetin kullanılmasıdır. Yardımcı amaçlar, bölgesel güvenlik ihlallerine cevap vermek için ulusun askerî güçlerinin ülke dışındaki koalisyon seferlerinde kullanılmasını veya çeşitli uluslararası barışı koruma veya barış uygulama faaliyetlerinde çalışanları içerebilir.

- *İç Güvenlik*: İkinci amaç, iç güvenlik için, meşru olarak oluşturulmuş ulusal otoritenin, ülke içindeki muhalefet güçleri tarafından silahlı kuvvet kullanımına karşı korunmasıdır. Bir noktada amaç, devletin anayasal otoritesinin

korunmasıdır. Diğer yandan gayri meşru bir biçimde, ‘Polis Ordusu’nun karakteristiği olan kullanıma örnek oluşturabilecek yasal ve anayasal otoritesini yitirmiş bir hükümetin iktidarda kalmayı sürdürmek için baskı kuvveti kullanması şekline de evrilebilmektedir.

• *Tören ve Ulusal Prestij*: Üçüncü amaç, askerî kuvvetlerin askerî olmayan bir kullanımını oluşturmaktadır. Askerî güçlerin tören amaçlı ve ulusal prestij için kullanılması gibi. Normalde bu tür amaçlar, herhangi bir ek harcama olmadan ulusal savunma kuvvetleri tarafından gerçekleştirilebilir, çünkü çoğu askerî kuvvet töreni normal faaliyetlerinin rutin bir parçası olarak kullanır.

• *Ulusal Kalkınma Rolü*: Dördüncü amaç, askerî kuvvetlerin askerî olmayan bir şekilde kullanılmasıdır. Burada söz konusu durum, odak noktası silahlı kuvvet kullanımını içermeyen çeşitli ekonomik, sosyal ve ulusal kalkınma rollerini desteklemek için askerî güçlerin kullanılmasıdır. Sivil ekonominin yüksek teknoloji sektörlerinde ulusal bir sanayi stratejisinin gelişmesini sağlamaya çalışması ve bu tür terimleri ve kavramları “teknoloji transferi” olarak geliştirmek için askerî silah ve ekipman üretim faaliyetlerinden yararlanma girişimleri örnek gösterilebilir. Diğer hedefler geleneksel olarak bölgesel kalkınma, eğitim ve insan gücü eğitimi, özellikle genç yetişkinler arasında işsizlik oranlarının azaltılmasını ve azınlıkların ve dezavantajlıların sosyal entegrasyonunu içermektedir (MacDonald, 1997).

3. Savunma Harcamalarının Düzeyi

Askerî harcamalar hassas bir ekonomik konu olmakla birlikte bu harcamaların ekonomik büyüme, kalkınma, uluslararası borç, yolsuzluk ve silahlı çatışma riski üzerindeki etkisi, birçok bilim insanı tarafından yoğun olarak araştırılmıştır. Askerî harcamalardaki önemli miktarda değişiklik göz önüne alındığında, bir başka önemli araştırma alanı ülkelere ve zamana göre önemli miktarda değişiklik gösteren ve askerî harcama talebini belirleyen faktörlerdir. Bir ülkenin ekonomik refahı, politik sistemleri, silahlı çatışmalar ile komşuların ve rakiplerin askerî harcamalarının genellikle savunma harcamalarını etkilediği yapılan bazı çalışmalarda bulunan sonuçlardır (Dunne ve Perlo Freeman, 2003; Goldsmith, 2003; Nordhaus , Oneal ve Russett, 2012).

Ekonomik ve uluslararası belirleyiciler bu gelişen literatür tarafından geniş çapta araştırılmış olup, bunların yanında kurumsal aktörlerin tahsis kararlarında

etkisini, özellikle ordunun iç politika yapımındaki rolünün savunma harcamasının düzeyini ne kadar etkileyip etkilemediğini açıklamak için de bazı çalışmalar yapılmıştır (Bove & Nisticò, 2014). Savunma harcamalarının politik belirleyicileri hakkındaki mevcut literatürün çoğu, demokrasiler ve otokrasiler arasındaki farklılıklara odaklanmakta ve otokrasilerin ekonomik kaynaklarının askerî harcamalara demokratik sistemlerden daha fazla tahsis edildiğini bulmaktadır (Hewitt, 1992; Goldsmith, 2003) .

Askerî harcama modelleri tipik olarak, bir ülkenin savunma bütçesinin müttefiklerin ve potansiyel düşmanların askerî harcamaları da dahil olmak üzere güvenlik ortamından önemli ölçüde etkilendiğini göstermektedir (Smith R. , 2009). Dış faktörler kesinlikle önemli olsa da yerel kurumsal faktörler de açıklayıcı bir güce sahiptir. Anayasal sistemler ve seçim kuralları ile devletin büyüklüğü ekonomik politikalar için önemli etkilere sahiptir (Persson ve diğerleri, 2000, 2007) ve askerî harcamaları (Albalade, Bel, & Elias, 2012) etkilemektedir. Savunma politikaları ve bütçe kararları karmaşık askerî teknik meseleleri içerdiğinden, bir yandan bütçe de dahil olmak üzere savunma politikalarının demokratik kontrolü ile diğer yandan askerî uzmanlığa duyulan duyarlılık arasındaki denge uygulamada sıklıkla sorunludur (Cottey, Forster, & Edmunds, 2002).

Savunma harcamalarının hangi seviyede olacağı yani optimal bir düzey için savunma harcamasına ne kadar para harcanması gerektiği sorularının cevabı tüm ülkeler için dikkat çekici bulunur. Devletin sınırlı bir kaynağı olması nedeniyle savunma harcaması için yapılan her birim artış, devletin başka kamu hizmetleri için kullanacağı kaynakta azalma olması anlamına gelmektedir ve bu da büyümeyi erteleyebilir. Az kaynak ayrılması durumdaysa, ülkede istikrarsızlığa ya da kargaşaya yol açabileceği için büyümeyi tehdit eder. Dolayısıyla savunma harcamalarının ne kadar olması gerektiğini belirlemek sivil sektörlerdeki harcamaların fırsat maliyetini oluşturduğundan araştırma konusu haline gelmiştir. Bu konuyla ilgili çeşitli teoriler geliştirilmiştir (Deger & Sen, 1995:294).

Bir teori de dış dünyadan gelen tehditlere karşı bir saldırının engellenmesinde caydırıcı amaçlı ve saldırı olması durumunda ise karşı konulmasıyla ilgilidir. Hem vazgeçirmek hem de saldırıyı durdurmak barış zamanında bazı harcamaların yapılması gerekliliğini doğurur. Savaş zamanında ise barış zamanında yapılan harcamaların büyüklüğü savaşın türünü ve yoğunluğunu etkileyecektir (Aslan, 1998, s.250).

Özetle devletler varlıklarını sürdürebilmek için, bütçelerinden yeterli miktarda ödeneği savunma hizmetlerine ayırmalıdır. Fakat savunma harcamalarına ayrılacak pay belirlenirken çok dikkatli olunmalıdır çünkü GSMH içinden ayrılan savunma harcamaları için ayrılan payların makroekonomik dengeleri bozucu etkileri olabilir.

Altun (2017) çalışmasında optimal düzeyde bir savunma harcaması yapabilmek için o devletin güvenlik işlevinin saptanması gerektiğini ifade etmiştir. Risk unsurunun iyi saptanması ve kâfi derecede güvenlik düzeyinin tespit edilmesi belirli bir bütçe ile savunma hizmetinin faydasını optimal seviyeye erdirmeyi olası hale getirir. Bu sebeple güvenlik gereksiniminin saptanmasında etkisi olan faktörleri tespit etme gerekliliğinden bahseden Altun (2017) yaptığı çalışmada, emniyet gereksiniminin tespit edilmesindeki en önemli faktörün (ister devletin kendisine ister müttefiklerine yönelmiş olsun) askerî tehdidin derecesiyle belirlendiğini ifade etmektedir. Güvenlik ihtiyacına göre belirlenen savunma harcamaları düzeyini farklı yaklaşımlarla oluşturmak mümkündür. Bu yaklaşımlar genel olarak; Dış politikadaki yaklaşım ve iç politikadaki yaklaşımlardır. Savunma harcamalarının dış politikadaki yaklaşıma göre oluşturulduğunu ifade eden teoriye göre, ülkeler önce bir dış politika belirler. Daha sonra da bu dış politikanın meydana gelmesi için gerekli strateji ve yapılan stratejiye uygun askerî kuvvet planlanır. Bu askerî kuvvetin gerektireceği maliyet savunma bütçesini ve ihtiyacını belirler. İç politikadaki yaklaşımın çıkış noktası devletlerin felsefi yaklaşımları ve ideolojik olarak dünya görüşü ya da ulusal kıymetleridir. Ülkenin gayeleri, kuvvetli bir endüstri yapısının kurulması, toplumun huzurunun yükseltilmesi vb. gibi çok genel kavramlarla belirlendikten sonra gayelerin gerçek olmasını sağlamak için daha belirgin olan kalkınma hızının belirlenmesi, işsizlik oranının minimize edilmesi, enflasyon hızının düşürülmesi, vergi oranlarının artırılması gibi iç politika hedeflerine dönüştürülmeleri gerekir. Bunları gerçekleştirebilmek için ayrılacak kaynaklar saptanır. Kaynak dağılımında savunma bütçesinin en alt sınırı ortaya çıkar ve bu sınır içinde gerçekleştirilmesi mümkün olan askerî kuvvet seçenekleri belirlenir. Daha sonra bu seçeneklerden ulusal savunma hedeflerine en münasip olanı seçilir (Altun, 2017).

Elbette mevzubahis ülkenin güvenliği olduğunda ülkenin ayrılmayacak hiçbir kaynağı yoktur. Fakat kaynaklar sınırsız değildir. Kaynakların bu sınırlı hali de bizi savunma harcamalarının düzeyini ve kompozisyonunu oluşturan bir başka faktör olan iktisadi ve bütçeyle ilgili sınırlamalara götürür. Bazı ülkeler için

savunma harcamasındaki artışta, güvenlikten ziyade iktisadi faktörlerin etkili olduğu anlaşılmıştır.

Savunma harcamalarını etkileyen bir diğer önemli etken de ülkelerin siyasi rejimleridir. Siyasi rejim askerî bir rejime ne derecede yakın olursa savunma harcamalarına o kadar çok bütçe tahsis etmesi öngörülebilir bir gerçektir. Ampirik bazı sonuçlara göre ise (Bove & Nisticò, 2014), ordunun politika belirleme düzeyine göre, demokratik ve otoriter rejimlerin silahlı kuvvetlere para tahsis etmedeki davranışlarında bir dereceye kadar farklılık göstermektedir. Yaygın kabul görmüş askerî harcama modellerini kullanarak, siyasi ilişkilerin savunma harcaması kalıplarıyla ilişkisi GSYİH'nın payı olarak gösterildiğinde politika yapımında üst düzey askerî müdahalenin, ordunun daha fazla kaynak edinme şansını arttırdığı ve silahlı kuvvetlere daha cömert tahsislere neden olduğu bulunmuştur. Bove ve Nisticò (2014) çalışmalarında, kurumsal aktörlerin tahsis kararlarında, bu aktörlerin harcama miktarlarına etkilerini hesaba katarak kamu politikalarının belirlenmesinde iç politik çıkarların oynadığı role dikkat çekmektedir.

Ülkelerin jeopolitik pozisyonları ve tarihsel ilişkileri de savunma harcamalarının nitelik ve niceliğini belirleyen unsurlardandır. Örneğin İsrail jeopolitik pozisyonu nedeniyle kamu harcamaları içinde savunma harcamaları en önemli paya sahiptir ve ülkede askerî alanda gelişmiş teknoloji yer almaktadır. Ülkenin teknolojik alanda ilerlemesinde savunma sanayii itici güce haizdir (Giray, 2004: 187).

Ülke dahilinde yöresel faktörler savunma harcamalarının düzeyini belirleyen bir diğer unsurdur. Örneğin eski Sovyetler Birliği'nde, bütün sanayi teşebbüslerinin yarısından fazlasının yirmi ekonomik bölgeden beşine dağıtıldığı gözlenmiştir. Ülkelerin bu tercihlerinin nedeni; askerî-stratejik zaruret, tarihsel ve ekonomiyle ilgili politikalar sebebiyle, savunma harcamalarını ülkelerin bölgesel olarak tekrar yapılandırılmada mühim bir etkisi olacak duruma getirerek bölgelere dağıtmak istemeleridir. Savunma harcamasını ya da tahsis edilen bütçeyi etkileyen diğer faktörler de ülkenin risk altındaki toplam nüfusu, bir nevi saldırı ihtimali ve millî gelir seviyesi ile millî gelirin dağılımı, nüfusun yaş durumu gibi unsurlardır (Aslan, 1998: 265).

Sonuç olarak, savunma harcamalarının etkilendiği faktörleri genellemek oldukça zordur. Bu faktörler ülkeden ülkeye değişiklikler gösterebilmektedir.

Çünkü ülkelerin toplumsal oluşum süreçleri, dinamikleri, konumları, uygulanan siyasi rejimleri gibi faktörler değişiklik gösterebilmektedir.

Bilindiği gibi iktisat kuramında tüketim harcamaları kullanılabilir gelirin bir fonksiyonudur. Fakat savunma harcamaları, eldeki teknolojinin ve gizil düşmanın mevcudiyetinin bağımlı bir elemanıdır. Savunma harcamaları en çok, ekonomik değişkenlerden eğitim, mesken, sağlık, para arzı, GSMH ve fiyatlardan etkilenip; özel tüketim, sivil yatırım ve kamu harcamalarını da etkilemektedir. Savunmanın kuvveti ve bununla bağlantılı gereksinimler, millî kalkınmaya mâni olmayacak ancak ayrıca savunma gücünü de düşürmeyecek en uygun dengede bulunmalıdır (Işık, 1997:259). Kamu harcamalarından olan savunma harcamalarındaki artışa bağlı olarak meydana gelen, çarpan etkisi yardımıyla gelir yaratımının istihdam, tüketim ve yatırım seviyelerinde pozitif anlamda bir değişim sağlayacağı görüşü de savunulan fikirler arasındadır (Akdoğan Gedik, 2008).

Savunma Harcamalarına Yönelik İktisadi Yaklaşımlar

1. Askerî Keynesyen Yaklaşım

Keynesyen iktisatçılar, savunma harcamalarını kamu harcamalarına içkin görmüşlerdir. Bu durumda savunma harcamalarının artması düşük toplam talep ile çarpan etkisi mekanizmasıyla kapasite kullanımının artmasına, kârların yükselmesine ve nihayetinde, artan yatırımlara ve büyümeye kılavuz olabilecektir. Askerî Keynesyen Yaklaşım savunma için yapılan harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif yönde olduğunu savunan iktisadi görüştür.

Bu görüş savunma harcamalarının sebep olacağı çarpan yardımıyla ekonomide tüketim oranının yükseleceğini, orduda görevli çalışanların ve savunma sanayii sektöründe iş yapan personel sayısının artmasıyla istihdam oranının yükseleceğini, savunma sanayiinin ilerlemesi ve genişlemesi maksadıyla yapılan AR-GE harcamaları ve diğer yatırımların ülkedeki hâlihazır durumda olan teknolojiyi ilerletebileceğini öne sürmektedir. Bu açıdan yaklaşıma göre savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitiftir. Savunma sanayii yatırımları neticesinde meydana gelen pozitif dışsallıklar, askerî elemanların eğitimi, altyapı teşekkülü, askerî AR-GE sayesinde artan teknolojik metotların yanı sıra yenilenme ve çağdaşı yakalama, düzen ve stabilite oluşturmaktadır. Bilhassa askerî AR-GE çalışmaları nihayetinde geliştirilecek yeni teknolojiler, bütün topluma aksedecektir (Esgin, 2010).

Ülkedeki gereğinden fazla büyüme savunma harcamalarının denetim altına alınmasıyla ve siyasi otoritelerin kamu harcamalarından olan savunma harcamasını denetim altında tutarak ekonomik dengeyi sağlayabileceği düşünülmüştür (Zengin, 2010:92).

Barro, gelişmekte olan ülkeleri kapsayan 1970-85 dönemi için yaptığı çalışmada, eğitim, sağlık ve savunma harcamaları toplam kamu harcamalarından çıkarıldıktan sonra ulaşılan kamu tüketim harcamalarının kişi başına gelirin büyümesini azalttığı neticesine varmıştır (Barro, 1991).

Barışın hakim olduğu dönemlerde, genellikle sanayileşmiş ülkelerde üretimde daralmalar görülür. Bunun sebebi efektif talep azlığıdır. Bu gibi zamanlarda savunma harcamaları iktisadi çalışmaları destekleyip, üretimde canlılığa sebep olabilir (Eshag, 1983).

2. Neo-Klasik İktisat Yaklaşımı

Savunma harcamalarının ekonomik kalkınma üzerindeki etkisinin yetersiz ve hatta negatif olduğu yönündeki görüş ise talep yanlı teorik yaklaşım olan Neo-Klasik İktisat görüşüdür. Bu görüşe göre savunma harcamaları, kıt olan kaynakları üretken yatırımlardan ve beşerî sermaye birikiminden uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle savunma harcamaları, yüksek ekonomik büyümeyi sağlayacak olan kalkınma projelerine ayrılacak fonların alternatif alanlara aktarılmasını sağlamakta önemli rol oynar (Looney R. E., 1995). Looney (1991) çalışmada savunma harcamaları ve büyüme tartışmalarına yönelik bir Keynes sonrası yaklaşımın savunma harcamaları, gelir dağılımı, yatırım ve genel ekonomik büyüme arasındaki etkileşimler için yararlı bir çerçeve sağladığını göstermiştir.

Eğer savunma harcamaları ağır bir sanayi temeli gerektiren silah üretimini barındırıyor ise ithal ikameci politikalar güçlenir (Bekmez & Destek, 2015). Bu da tarım sektörünün ve ihracatın gelişimini engeller. Böyle bir strateji özellikle gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik kalkınmayı olumsuz etkilemektedir (Deger & Sen, 1995).

Araştırma-geliştirme faaliyetleri sonucunda savunma sanayiinde ortaya çıkan icat ve yeni teknolojilerin, yalnızca devlete satılabilen nihai mal ve hizmetlere yönelik olduğu durumlar ortaya çıkabilir. Böyle durumlarda genel olarak ortaya çıkan bu icat ve teknolojilerin verimlilik artışına katkılarının sıfır olabileceği iddia edilir (Poole & Bernard, 1992). Literatürde bu negatif etkiyi

ortaya koyan birçok çalışma bulunmaktadır (Özmucur 1996; Batchelor vd.,2000; Galvin, 2003; Korkmaz, 2015; Asiloğulları ve Ceyhan, 2019).

Yine Neoklasik İktisat Yaklaşımı’na göre savunma sanayi alanında genellikle kalifiye işgücü istihdam edildiğinden, ekonominin diğer kesimleri için emek arzı azalacak ve uzmanlar, bilim insanları ve mühendisler gibi nitelikli iş gücü savunma sanayiinde istihdam ediliyor olacaktır (Deger & Sen, 2007).

Savunma Harcamaları ve Enflasyon

Savunma harcamaları ve enflasyon arasındaki ilişki, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde bilim insanları ve politika yapımcıların ilgisini çekmesine rağmen 1990’lardan bu yana literatürde çok az deneysel kanıtla rastlanmaktadır. Boulding (1979)’e göre 1970’den önce, enflasyonun temel olarak savaşla ilgili bir fenomen olduğunu söylemek reddedilmeyen bir durumdu fakat 1970’ten sonra, enflasyon, toplam toplumun neredeyse “normal bir özelliği” olarak adlandırılabilir hale geldi ve savaş endüstrisinin büyüklüğü ile neredeyse hiç ilişkili değildi.

1939 ile 1975 arasındaki II. Dünya Savaşı, Kore Savaşı ve Vietnam Savaşı gibi maliyetli savaşlardan etkilenen pek çok ülkede savunma harcamaları keskin bir şekilde yükselme eğilimine girdi ve savaş sonrası yeniden yapılanma, toplam talebi artırıcı bir etki göstererek o dönemdeki enflasyonu artırdı (Xu, Su, & Tao, 2018). Sonuç olarak, savunma harcamalarının doğal olarak enflasyonu artırıcı bir etkisi olduğuna inanılıyordu (Melman 1985; Starr ve ark. 1984). Bununla birlikte, geniş ve kapsamlı savaşların etkilerinin azalmaya başlamasıyla, karşılaştırmalı bir barış dönemi için savunma harcamaları ile enflasyon arasındaki bağın son on yılda nadiren tartışıldığı görülmektedir. Buna karşılık, savunma harcamalarının enflasyonu artırıcı bir etkisi olduğunu öngören ve ekonomik etkilerini araştıran geniş bir ampirik literatür oluşmuştur (Liff & Ericson, 2013). Ulusal savunma için yapılan bütçe artışları, enflasyon kaçınılmaz olsa da enflasyonist baskılar yaratabilir. Bu, büyümenin boyutu, bileşimi ve hızı, sanayide kapasite kullanımı ve para politikasının seyri de dahil olmak üzere bir dizi faktöre bağlıdır (Capra, 1981).

Makroekonomik düzenlerdeki değişikliklerle birlikte, savunma harcamalarının enflasyonist olmaya devam edip etmediği sorgulanabilir. Elde edilen en güncel veriler kullanılarak, bu çalışmada savaş bölgelerine yakınlığı ve doğuda meydana gelen terör faaliyetleriyle sürekli bir şekilde askerî harcamaların yüküyle karşı karşıya olan Türkiye’nin 1960-2017 dönemi için savunma harcamaları ve enflasyon ilişkisi incelenecektir.

1. Savunma Harcamaları- Enflasyon İlişkisi Literatür İncelemesi

Savunma harcamaları ve enflasyon arasındaki bağlantının şekli konusunda varılan ortak bir hüküm yoktur. Ana varsayım, savunma harcamalarının enflasyonist olduğunu savunmaktadır.

Calleo (1981), ABD'deki enflasyonu, 1960'lı ve 1970'li yıllarda hükümetin, Vietnam Savaşı'nın harcamalarıyla birlikte diğer alanlardaki harcamaları kıstak veya vergilendirmek istemeyen politikalarına bağlamaktadır. Savaşı enflasyonla ilişkilendiren benzer tartışmalar, enflasyonun geçmişteki savaş durumlarında hızla artan savunma harcamalarını takip ettiğini göstererek tartışmaya katılmaktadır (Heo & Bohte 2012). Enflasyonun politika yapıcılar açısından savaş için ödeme yapmanın giderek daha sık başvurulmuş bir yolu olması ve vergilendirmeyi tercih eden bir politika halini alması bazı çalışmalarda değinilen bir konudur (Rockoff 2015). Ayrıca, diğer ekonomik faaliyet biçimlerinin aksine, savunma harcamalarının ürettiği askerî malların verimsiz olduğuna dair bir argüman bulunmaktadır (Cuaresma ve Reitschuler 2004). Buna göre, savunma harcamaları daha fazla arz yerine daha fazla talep doğurmakta ve bu da enflasyona yol açmaktadır (Örneğin, Krugman 2005; Melman 1978). Barro (1987), 1701'den 1918'e kadar olan dönemi kapsayan dönemde Birleşik Krallık verilerini kullanarak, hükümet harcamaları ile enflasyon oranı arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Buna göre, savaşlar sırasında askerî harcamaların, sadece altın standardının askıya alınmasına yol açması durumunda para basımına yol açtığı sonucuna ulaşmıştır. Napolyon Savaşları ve I. Dünya Savaşı sırasında bu savunma harcamalarıyla enflasyon arasındaki bağlantının pozitif olduğunu, ancak bu iki dönem dışında aralarındaki ilişkinin belirsiz olduğunu elde etmiştir. Fakat savunma yükü ile enflasyon oranı arasında belirli bir bağlantı olmadığını öne sürmektedir.

Bir diğer tartışma harcamaların kısa vadeli etkileriyle ilgilidir. Sivil ekonomide yapılan harcamaların askerî sektöre geçmesinin kısa dönem etkisi araştırılmıştır (Ali 2011; Hou ve Chen 2013; Sánchez ve Jiménez-Martín 2014). Savunma harcamalarına ağırlık verilen dönemlerde, artan askerî ürünler emek, makine ve sermaye talebini teşvik etmekte bununla birlikte, bazı askerî malların arzları kısa vadede fiyat esnekliğe sahip olmamaktadır. Bu da bu üretim faktörlerinin toplam arzının kısa vadede nispeten sabit kaldığı anlamına gelmektedir (Fordham 2003). Sonuç olarak, savunma harcamalarındaki ani artışlar, ücret, fiyat ve kiralari artırarak enflasyona neden olmaktadır. Uzun vadede, eğitimli

mühendislerin arzı gibi belirli faktörlerin arzı, talebin artmasına hızlı bir şekilde cevap veremez ve böylece fiyatlar üzerinde olası etkiler doğurması yadsınamaz (Xu, Su, & Tao, 2018). Bu nedenle, artan savunma harcamalarının enflasyon üzerindeki etkileri kısa ve uzun vadeli dönemlere göre farklılık gösterebilir. Benzer şekilde, savunma harcamalarındaki hızlı bir düşüş, kısa vadede nispi fiyatları düşürebilir. Savunma harcamaları, kamu borcu ve ödemeler dengesi yoluyla da enflasyonu etkileyebilir. Vergilendirmeye ek olarak, bütçe açıkları doğası gereği enflasyonu artırıcı bir etkiye sahip olup savunma harcamaları için kullanılan bir başka kaynaktır (Heo 2009; Kollias ve Paleologou 2013). Savunma harcamalarının enflasyonist baskılara yol açtığını gösteren daha deneysel kanıtlar Gansler ve Sage (1981) ve Carter ve Palmer (2015) tarafından ortaya konmuştur.

Savunma harcamalarının enflasyonu artırıcı bir etkiye sahip olduğu temel varsayımı literatürde geniş çapta yer bulsa da diğer olasılıkların da mümkün olduğu çalışmalar yapılmıştır. Capra (1981), yaptığı çalışmada enflasyonun savunma harcamasını artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Yapılan çalışmaya göre, enflasyondaki artış maliyetlerin yükselmesine neden olur ve savunma bütçesinin satın alma gücünü düşürür. Hedeflenen savunma harcaması seviyesini korumak amacıyla enflasyonu telafi etmek için savunma harcamasında bir artış gerekmektedir. Öte yandan, enflasyonist baskılar hükümeti savunma harcamaları da dahil olmak üzere belirli durumlarda harcamaları azaltmaya zorlayabilir (Griffin, Devine & Wallace 1982). Diğer bir deyişle, savunma harcamaları enflasyonu azaltmada mali bir araç olarak kullanılabilir (Gerace 2002). Savunma harcamaları enflasyonu etkiliyorsa, bunlar arasında iki yönlü bir ilişki beklenir. Savunma harcaması ve enflasyon arasında iki yönlü bir bağlantı olduğuna dair sonuçlar elde eden Starr ve ark. (1984), ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya için 1956-1979 döneminin verilerini kullanarak savunma harcamaları ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Granger nedensellik testleri uygulanan çalışmada ABD ve İngiltere’de savunma harcamaları ile enflasyon arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılırken, savunma harcamaları ve enflasyonunun Fransa ve Almanya’da iki yönlü bir ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Deger ve Smith (1983) ile Chowdhury (1991)’de savunma harcamalarının enflasyona neden olabileceğini ve bunun da ekonomik büyümeyi daha da engelleyebileceğini tespit etmişlerdir.

Bunun yanında savunma harcaması ve enflasyon arasında anlamlı bir ilişki olmadığına dair sonuçlar elde eden bazı çalışmalar da bulunmaktadır. Jacobsen (1992)’in yaptığı çalışmaya göre, büyüme odaklı vergi değişiklikleri gibi savunma

dışı politikalar ekonomiyi güçlendirebilir ve enflasyonu artırmadan daha büyük savunma harcamalarının karşılanmasını sağlayabilir sonucuna ulaşılmıştır. Savunma harcamaları ve enflasyon arasındaki değişken ilişkinin varlığı Boulding (1979) tarafından desteklenmektedir. Boulding (1979) tarafından yapılan çalışmada ABD'de I. Dünya Savaşı sonrası ekonomi, dört döneme ayrılmıştır. ABD'nin Büyük Bunalım'ın yaşadığı yıllarda o zamana kadar benzeri görülmemiş şekilde yaşanan deflasyonun yanında savunma harcamasının önemsiz kaldığını belirtmiştir. Çalışmada II. Dünya Savaşı'nın ikinci dönemi için, savunma harcamaları baskı altına alınmış enflasyon ve büyük bütçe açıkları hesaba katılarak yeniden muhasebeleştirilerek 1948–1969 arasındaki "long boom" adı verilen II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik genişleme sırasında, savunma harcamalarının enflasyonla anlamlı bir ilişki göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Yazarın ulaştığı bir diğer sonuç da dörde ayrılan dönemin sonuncusu olan 1969 sonrası için gayri safi millî hasıla içindeki savunma harcamasının yüzdesinin düşük olmasının enflasyonu artırıcı bir etki gösterdiği yönündedir. Ancak, savunma harcamalarındaki düşüş her zaman enflasyonla ilişkilendirilmemelidir. Payne (1990), Granger nedensellik testi ile yaptığı analizde savunma harcamalarının enflasyona neden olduğuna dair bir kanıt bulamamıştır. DeRouen ve Heo (2000) tarafından yapılan çalışmada, belirgin etkiler yaratmadan, Amerika'da savunma primi sözleşme ödüllerinin enflasyonu artırmadan işsizliği azaltarak ekonomik performansı artırabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Fordham (2003) tarafından belirtildiği gibi, hükümet faaliyetlerinin emek yoğun üretimlerinin düşük verimliliği enflasyonun en önemli nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Bununla birlikte, askerî mallar ve hizmetler her zaman zorunlu olarak emek yoğun değildir, bu nedenle savunma harcamalarındaki artışın her zaman enflasyona neden olacağı söylenemez. Tzeng, Lai ve Huang (2008) tarafından 1988-2000 için zaman serisi verileri kullanılarak yapılan çalışmada savunma harcamalarındaki bir artışın, iki çelişen etkinin göreceli boyutuna bağlı olarak enflasyon üzerinde belirsiz bir tesire sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaya göre, para tutmaktan kaynaklanan marjinal faydadaki artış, özel sermayenin marjinal ürünündeki artışı aşarsa, enflasyon artacak ve bunun tersi de geçerli olacaktır. ABD, Kanada, Fransa, Almanya, İngiltere, Brezilya ve İsrail'de savunma yükünün enflasyon oranı ile pozitif yönde ilişkili olduğu fakat Japonya, İrlanda, Singapur, Türkiye ve Yunanistan'da savunma yükünün enflasyon oranı ile negatif yönde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Özsoy (2008), 1970 ile 2004 döneminde savunma harcamalarının ekonomik etkilerini incelemek üzere Johansen

Eşbütünleşme testi ile Granger nedensellik analizi ve etki tepki analizlerini uygulamıştır. Özsoy (2008), uzun dönem için eşbütünleşme ilişkisine rastlanamamış, ayrıca nedensellik analizine göre savunma harcamaları ile enflasyon arasında nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Güanna (2004), Türkiye’de savunma harcamaları ve enflasyon arasındaki ilişki için 1950-2001 döneminde yapılan harcamaları Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi ile analiz etmiştir. Çalışmada değişkenler arasında hem uzun dönemde hem de kısa dönemde ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Granger nedensellik analizine göre, enflasyon ile savunma harcamaları arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Özsoy ve İpek (2010), 1980-2006 dönemi verileriyle yaptıkları çalışmada enflasyon ile savunma harcamaları ilişkisini Türkiye, İsrail, Ürdün ve Mısır için analiz edilmiştir. Granger nedensellik analizi uygulanan analizde İsrail ve Mısır’da savunma harcamalarından İsrail’e tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilirken Türkiye ve Ürdün için nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. İpek (2014) İsrail ve Türkiye verileriyle yaptığı analizde ARDL sınır testini ve Toda-Yamamoto nedensellik kullanarak 1980-2012 yılları için analizini gerçekleştirmiştir. İsrail için kurulan ARDL modeline göre değişkenler arasında eşbütünleşme vardır. Bu analize göre Türkiye’de değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmemiştir. Kısa dönemde ise Türkiye için savunma harcamalarından enflasyon oranına tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Kuo, Chang ve Lin (2013) 1953-2006 yılları arasında elde edilen verilere dayanan tek değişkenli ARIMA modelleri kullanarak yaptıkları çalışmada enflasyonu savunma harcamalarını tahmin edebilmek için kullanmışlardır. Enflasyon ve savunma harcamaları ilişkisinin kısa, orta ve uzun vadeli dönemler arasında farklılık gösterdiği ve savunma harcamaları ile enflasyon arasında farklı zaman dönemlerinde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Lin, Wang ve Yang (2016), savunma harcamalarındaki artış oranının uzun dönemde enflasyona olan etkilerini incelemektedir. Çin, Japonya, Güney Kore ve Tayvan’ın 1955-2010 yılları arasını kapsayan verilerle yapılan ampirik çalışmada, savunma harcamaları oranının artmasının Çin ve Japonya’da uzun dönemde enflasyonu düşürdüğü ancak Tayvan’da enflasyonu artırdığını sonucuna varılmıştır.

Tablo 1: Literatür Özeti

Yazar	Ülke	Dönem/ Yöntem	Bulgular
Boulding (1979)	ABD	Birinci Dünya Savaşı sonrası ABD ekonomisi dört döneme ayrılarak incelenmiştir.	II. Dünya Savaşı sonrası savunma harcamalarıyla enflasyon arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.
Calleo (1981)	ABD	Vietnam Savaşı harcamaları	Enflasyonun nedeni, hükümetin savaş döneminde diğer alanlardaki harcamaları kıstak veya vergilendirmek istememesi.
Capra (1981)	ABD	1975-1980 ve 1962-1986	Enflasyon savunma harcamasını artırır sonucuna ulaşmıştır.
Starr ve ark. (1984)	ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya	1956-1979, Granger nedensellik testi	Fransa ve Almanya'da iki yönlü bir ilişki bulunmuş, ABD ve İngiltere'de anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.
Barro (1987),	Birleşik Krallık	1701-1918, Regresyon Analizi	Savunma yükü ile enflasyon oranı arasında belirli bir bağlantı olmadığını tespit etmiştir.
Payne (1990),	ABD	1960-1988 üç aylık dönem, VAR Modeli	Savunma harcamalarının enflasyona neden olduğuna dair anlamlı bir sonuç yoktur.
DeRouen ve Heo (2000)	ABD	1953-1992, Pooled Zaman Serisi	Savunma primi sözleşme ödülleri enflasyonu artırmadan işsizliği azaltarak ekonomik performansı artırabilir.
Fordham (2003)	ABD	1940-2000, Çoklu Regresyon Analizi	Savaşların sonundaki geri çekilmeler fiyatlarda buna karşılık gelen bir düşüş yaratmaz ve zaman içinde daha yüksek ortalama enflasyona yol açar.
Günana (2004)	Türkiye	1950-2001, Johansen Eşbütünlük ve Granger Nedensellik Analizi	Enflasyon ile savunma harcamaları arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca kısa ve uzun dönemde ilişki tespit edilmiştir.
Özsoy (2008)	Türkiye	1970-2004, Johansen Eşbütünlük ve Granger Nedensellik Analizi	Uzun dönemde eşbütünlük ve nedenselliğe rastlanmamıştır.

Yazar	Ülke	Dönem/ Yöntem	Bulgular
Tzeng, Lai ve Huang (2008)	ABD, Kanada, Fransa, Almanya, İngiltere, Brezilya, İsrail, Japonya, İrlanda, Singapur, Türkiye ve Yunanistan	1988-2000, Zaman Serisi	Savunma harcamalarındaki bir artışın, enflasyon üzerinde belirsiz bir tesire sahip olduğu tespit edilmiştir.
Özsoy ve İpek (2010)	Türkiye, Ürdün, İsrail, Mısır	1980-2006, Granger Nedensellik Analizi	İsrail ve Mısır’da savunma harcamalarından enflasyona tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Türkiye ve Ürdün’de nedensellik tespit edilememiştir.
Heo & Bohte (2012)	ABD	1947-2007, Regresyon Analizi	Savaş zamanında artan savunma harcamalarını enflasyonun artışı takip etmektedir.
Kuo, Chang ve Lin (2013)	Çin	1953-2006, ARIMA Modeli ve Artificial neural networks (ANNs) modeli	Enflasyon ve savunma harcamaları ilişkisinin kısa, orta ve uzun vadeli dönemler arasında farklılık gösterdiği sonucuna varmışlardır.
İpek (2014)	İsrail ve Türkiye	1980-2012, ARDL sınır testi ve Toda-Yamamoto nedensellik kullanarak	Uzun dönemde İsrail için eşbütünleşmenin varlığı ortaya çıkmıştır. Kısa dönem için Türkiye’de savunma harcamalarından enflasyon oranına tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır, uzun dönemde ise bir ilişki bulunamamıştır.
Lin, Wang ve Yang (2016)	Çin, Japonya, Güney Kore ve Tayvan	1955 – 2010, Eşbütünleşme Testi	Savunma harcamalarının Çin ve Japonya’da uzun dönemde enflasyonu düşürdüğü ancak Tayvan’da enflasyonu artırdığını sonucuna ulaşılmıştır.
Xu, Su, & Tao, (2018)	Çin	1953-2014, Wavelet Analizi	Çin’de son 40 yılda savunma harcamalarındaki artış enflasyonu artırmamıştır.

2. Veri Seti ve Bulgular

Analizde kullanılan verilerden enflasyon verisi Dünya Bankası veri sisteminden, savunma harcamaları verisi ise SIPRI’den alınmıştır. Verilerin zaman aralığı 1960-2017 arasında olup yıllık verilerdir. Enflasyon verisi yüzdeler olarak alınırken, savunma harcamaları verisi logaritması alınarak analize dahil edilmiştir.

Zaman serisi verileriyle çalışıldığından serilerin durağanlığını kontrol etmek için ADF ve Phillips-Perron testleri uygulanmıştır. Seviyelerinde durağan olmadıkları gözlenen değişkenlerin birim kök test değerleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Birim Kök Analiz Sonuçları (Düzey)

ADF Test	Trendsiz				Trendli			
	ADF İstatistiği	Kritik Değer		Olasılık	ADF İstatistiği	Kritik Değer		Olasılık
		1%	5%			1%	5%	
enflasyon	-1,879	-3,570	-2,924	0,3419	-1,740	-4,135	-3,493	0,7329
LSavunma	0,294	-3,570	-2,924	0,9771	-1,399	-4,135	-3,493	0,8612
PP Test	PP İstatistiği	Kritik Değer		Olasılık	PP İstatistiği	Kritik Değer		Olasılık
enflasyon		1%	5%			1%	5%	
enflasyon	-1,755	-3,570	-2,924	0,4032	-1,740	-4,135	-3,493	0,7896

Tablo 2’de durağanlık analizi sonuçları verilen değişkenlere ait hipotezler;

H_0 = Savunma harcamaları serisi birim köke sahiptir.

H_1 = Savunma harcamaları serisi birim kök içermemektedir.

H_0 = Enflasyon serisi birim köke sahiptir.

H_1 = Enflasyon serisi birim kök içermemektedir

Modelde kullanılan savunma harcaması ve enflasyon sabite ve trende sahip olduğundan ADF ve PP birim kök testleri her iki durumu da göz ardı etmeyecek şekilde oluşturulmuştur. Tablo 2’deki değerlere göre enflasyon ve savunma harcamaları hem Augmented Dickey-Fuller hem Phillips-Perron test değerleri kritik değerlerden büyük çıkmıştır. Bu durumda serinin durağan olmaması şeklinde kurulan sıfır hipotezi reddedilemez. Seriyi durağanlaştırmak için fark alma işlemi yapmamız gerekmektedir. Durağan seriler zamana bağlı olarak değişmeyen sonlu bir varyansa sahiptir ve seride uzun dönemde dalgalanmaların olması durumunda dahi aynı ortalamayı muhafaza etmektedir. Durağan serilerde eşbütünlük ilişkisi tatbik edilebildiğinden değişkenlerin birinci fark alınarak birim köke sahip olup olmadığı analiz edilecektir.

Tablo 3: Birim Kök Analiz Sonuçları (Birinci Fark)

ADF Test	Trendsiz				Trendli			
	ADF İstatistiği	Kritik Değer		Olasılık	ADF İstatistiği	Kritik Değer		Olasılık
		1%	5%			1%	5%	
Denflasyon	-8,557	-3,572	-2,925	0,0000	-8,728	-4,137	-3,494	0,0000
DLsavunma	-3,961	-3,572	-2,925	0,0016	-3,983	-4,137	-3,494	0,0093
PP Test	Trendsiz				Trendli			
	PP İstatistiği	Kritik Değer		Olasılık	PP İstatistiği	Kritik Değer		Olasılık
		1%	5%			1%	5%	
Denflasyon	-8,149	-3,572	-2,925	0,0000	-8,244	-4,137	-3,494	0,0000
DLsavunma	-4,023	-3,572	-2,925	0,0013	-3,983	-4,137	-3,494	0,0093

Değişkenlerin birinci farkında durağanlık şartını sağladıkları görülmektedir. Enflasyon serisi birinci farkında 1%’lik anlamlılık düzeyinde, LSavunma verisi birinci farkında 5% anlamlılık düzeyinde I(1) seviyesinde durağan çıkmıştır. Modelde elde edilen P olasılık değerleri her iki değişken için de 0,01 düzeyinde anlamlıdır. Uygulanan testlerle enflasyon ile LSavunma serilerinin durağanlık koşulunun sağlanmadığı, fakat bu serilerin birinci gecikmeli değerlerinden oluşan Denflasyon ve DLSavunma serilerinin durağanlık koşulunu yerine getirdikleri belirlenmiştir.

Seriler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkileri eşbütünleşme analizleri ile test edilir. Hem I(1) seviyesinde durağan hale getirilen hem de aynı dereceden bütünleşik olmayan serilerde kullanılan ARDL modeli tahminci olarak seçilmiştir. Uzun dönemde dengesizlik durumundan denge değerine ne kadar yakınsadığını da modelde görmek amacıyla tercih edilen ARDL sınır testi yaklaşımı için ilk mertebede kurulan denklem eşitlik 1’de ifade edilmiştir.

(1)

$$\Delta enflasyon_t = \alpha_0 + \theta_1 enflasyon_{t-1} + \theta_2 LSavunma_{t-1} + \sum_{i=1}^P \omega_{1i} \Delta enflasyon_{t-1} + \sum_{j=0}^P \beta_{1j} \Delta LSavunma_{t-j} + \varepsilon$$

Denkleme eklenmesi gereken gecikme sayıları Schwarz’s Bayesian bilgi kriteri (SBIC), Akaike bilgi kriteri (AIC) ve Hannan ve Quinn bilgi kriteri (HQIC) gibi kriterler yardımıyla belirlenmektedir. ARDL modeline göre en uygun gecikme

uzunlukları saptandıktan sonra sınır testi için oluşturulacak kritik değerlere geçilecektir.

Tablo 4: Gecikme Uzunluğunun Seçimi

P	AIC	HQIC	SBIC
1	7,2168*	7,30203*	7,43779*

Uygulanan kriterlere göre belirlenen gecikme uzunluğundan sonra ARDL modeli için kurulacak olan sınır testi modeli kurulacaktır. Bu testin alt ve üst sınır değerleri ile değişkenler arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığını sınırladığı F istatistik değerleri Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5: ARDL Sınır Testi Değerleri

F istatistiği	Alt Sınır Değeri I(0) %1	Üst Sınır Değeri I(0) %1
17,737	4,04	7,84

ARDL sınır testinin eşbütünleşme analizinde kullanılan hipotezlere göre;

H_0 : Eşbütünleşme yoktur ($\beta_1 = \beta_2 = \beta_3 \dots \beta_i = 0$)

H_1 : Eşbütünleşme vardır (En az bir β için $\neq 0$) şeklinde kurulmaktadır. Buna göre 17,737 olan F istatistik değeri üst sınır I(1)’den büyük olduğundan H_0 reddedilir. Bu da eşbütünleşmenin varlığını işaret eder.

Tablo 6: ARDL Test Sonuçları

enflasyon	Katsayı	Std.Hata.	t	P>t	[95%Güv.	Aralığı]
enflasyon						
L1.	0,643	0,063	10,170	0,000	0,516	0,770
LSavunma						
--.	-40,606	6,741	-6,020	0,000	-54,126	-27,085
L1.	41,068	6,741	6,090	0,000	27,547	54,590
_cons	-9,777	9,490	-1,030	0,308	-28,811	9,257

Tanısal Testler

R ²	Düzeltilmiş R ²	Durbin Watson	Breusch Godfrey Otokorelasyon	White Değişen Varyans
0,8789	0,8720	1,742	0,307 (0,579)	35,62 (0,000)

Modelin tanısal testlerine göre modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorununa rastlanmamıştır. Sınır test değerlerine bakıldığında modelin eşbütünleşme ilişkisine sahip olduğu, kısa ve uzun dönem ilişkilerinin saptanması amacıyla ARDL modeli kurulabileceği belirlenmiştir.

Tablo 7: Uzun Dönem ARDL Katsayıları

Değişken Adı	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
LSavunma	1,297	,9223	1,41	0,165

Not: Bağımlı değişken: enflasyon.

Bu sonuca göre uzun dönemde, savunma harcamalarında meydana gelebilecek %1’lik bir artışın enflasyonu %1,29 artırıcı bir etkisi vardır. Fakat bu oran istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 8: Kısa Dönem ARDL Düzeltme Katsayısı

Değişken Adı	Katsayısı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
Hata düzeltme (ECM)	-,3566	,0632	-5,64	0,0000

Kısa dönem için hata düzeltme katsayısı (ECM) -0,35 olarak bulunmuştur ve bu katsayı istatistiksel olarak 0,01 güvenilirlik seviyesinde anlamlıdır. ECM katsayısı modelin bir sonraki dönem için uyarlanma hızını vermektedir. Bu katsayının negatif ve anlamlı (istatistiksel olarak) çıkması açıklanan değişkende oluşan dengesizliğin bir dönem sonra ne oranda düzeltilebileceğini ifade etmektedir. Hata düzeltme katsayısının negatif olması kısa dönem için hata düzeltme sisteminin işlediğini ve ortaya çıkan bir şok akabinde hangi oranda bir hızla uzun dönem değerine yaklaştığını işaret etmektedir (Frimpong ve Oteng-

Abayie, 2006: 14). Uzun dönem dengesizlikten yaklaşık %35 oranında denge değerine yakınsadığını göstermektedir. Hata düzeltme düzeneğiyle varılan bulgular doğrultusunda kısa ile uzun dönem arasındaki dengesizliğin bir dönem sonunda (1 yıl) %35 oranında azaldığını söylemek mümkündür. Gökteş (2005: 149)'a göre kısa dönem için uygulanan ARDL sınır testinin tayin edilmesinde yararlanılan hata düzeltme modeli (ECM), değişkenlerin kısa ve uzun dönem ilişkilerinin ahenginin sağlanması vasıtasıdır.

Sonuç

Millî gayelerin hayata geçirilebilmesi amacıyla millî siyaset, nasıl ve ne zaman elde edileceği sorularına cevap vermek maksadıyla da millî stratejiler belirlenmekte ve kararlaştırılmaktadır (Yavuz, 2019). Millî siyaset ve stratejilerin uygulanabilmesi için ise bunları hayata geçirmeye elverişli bir güce ihtiyaç vardır. Temin edilen bu gücün istikrarlı, milletlerarası geçerli hukuka uygun ve siyasi düzen gözetilerek, ülke kalkınmasına da zarar vermeksizin oluşturulması, ülkenin çıkarları göz önünde bulundurularak kullanılması da büyük bir ehemmiyet teşkil etmektedir.

Ülkenin bekası söz konusu olduğunda bu amaç için ayrılmayacak kaynak ve yapılmayacak fedakârlık yoktur fakat ülkenin kaynakları sınırlıdır. Bu sınır, stratejik davranmayı ve bütçeden ayrılan payın ülkenin kalkınmasına zarar vermeden tayin edilmesini gerektirir. 3236 sayılı Kanun ile ortaya konan savunma sanayi anlayışıyla geçmiş uygulamalardan farklı olarak özel sektörün girişlerine kapalı olmayan, dinamik bir yapıya sahip, yüksek ihracat potansiyeline haiz, yeni teknolojileri takip edip gerisinde kalmayan, Türkiye'yi diğer ülkelerin karşısında sürekli olarak savunma teknolojisi ve teçhizatı ithal eden pozisyonundan çıkaran bir savunma sanayiine sahip olunması hedeflenmiştir. Bu bütçe için oluşturulacak kaynak kısıtlı olan devlet bütçesinden ayrılacak olup ülkenin yaptığı savunma harcamalarının makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisinin incelenmesi önem arz eder.

Savunma harcamaları için ayrılan kaynakların ekonomi için eğitim, sağlık, ulaştırma ve haberleşme, enerji gibi alternatif kullanım alanlarından savunma harcamalarına aktarılması ve devletlerin bu sınırlı kaynakların hangi alana tahsis edileceği konusunda bazı tercihlerde bulunmak durumunda olmaları bu konuyla ilgili araştırmaları her zaman gündemde tutmuştur. Bu doğrultuda ülke kaynakları

sınırlı lakin savunma harcamaları zaruridir. Bu konu, devletler için savunma harcaması seviyesinin önemini gözler önüne serer. Bu harcamaların ülkenin makroekonomik göstergeleri üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir.

Türkiye’de savunmaya yönelik ihtiyaçlar ülke içindeki savunma sanayi kuruluşları ile devletin ayırdığı bütçeden karşılanmaktadır. Ülkedeki savunma sanayi firmalarında ihtiyaç duyulan girdilerin ithal edilerek temini ve bunun yanında ağır savunma sanayii ürünlerinin ülke içinde üretimine olanak sağlayan teknoloji altyapısının yetersizliği, savunma sanayii ürünlerinin talebinde bir artışa neden olmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de savunma harcamaları arzdan ziyade daha fazla talep yaratmakta ve bu talep artışı da enflasyona neden olmaktadır. Ödemeler dengesinde açığa neden olabilecek savunma mal ve hizmet ithali; özellikle bu açığın yüksek olması durumunda ulusal parada değer kaybına, ithalatın daha pahalı hale gelmesine ve ihracat oranında artışa neden olabilmektedir. Bu süreç ithal girdi maliyetlerinin artması ve ihracat mallarına olan talebin artmasıyla enflasyon artışına yol açabilmektedir. Uygulanan modelde de benzer şekilde istatistiksel olarak anlamsız çıkmasına rağmen veriler arasında uzun dönem eşbütünlüğün çıkması Türkiye’nin içinde bulunduğu durum dikkate alındığında ödemeler dengesine olan baskı ve arzın aksine daha fazla talep yaratılması nedeniyle savunma harcamalarında meydana gelebilecek %1’lik bir artışın enflasyonu %1,29 artırıcı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye’nin son yıllarda döviz kurunda yaşadığı artışlar ihracat artışına ve ithal girdi maliyetlerinin de yükselmesine neden olmaktadır (Karakurt, Şahintürk ve Şahingöz, 2018: 157). Fakat bu oran istatistiksel olarak anlamlı değildir. Hata düzeltme katsayısı (ECM) -0,35 olarak hesaplanmıştır ve bu katsayı istatistiksel olarak %1 güvenirlilik düzeyinde anlamlıdır. ECM katsayısı modelin bir sonraki dönem için uyarlanma hızını vermektedir ve bu katsayının 0,35 olması Türkiye’de uzun dönem dengesizlikten yaklaşık %35 oranında denge değerine yaklaşıldığını göstermektedir.

Extended Summary

Introduction

Despite a series of changes in the international arena, military power is still one of the most important instruments of international policies to protect the interests of the states. Hence, military power has a significant impact on the ability

of countries to directly pursue development efforts that directly shape security and reduce their existential concerns (Deger & Sen, 1995). The share of defense spending in many countries; The country's foreign threats have an important place in the GNP depending on its geopolitical position and external connections. Governments regulate their share of defense spending, taking into account the welfare of their country.

Like any budget, the state budget does not consist of unlimited resources. Therefore, the share allocated for defense expenditures constitutes the opportunity cost of another expenditure (Deger & Sen, 1995). The resources allocated for defense expenditures are transferred to defense expenditures from important alternative usage areas such as education, health, transportation-communication and energy for the economy. For this reason, states have to make some choices about the area in which scarce resources will be allocated. Although how these shares will be distributed varies according to the objectives of the states, in order to achieve these objectives, the state must hold the power to defend itself against internal and external threats. As can be seen, the country's resources are limited but defense expenditures are compulsory. This point highlights the importance of defense spending for states. The impact of this importance on the country's macroeconomic indicators is an undeniable fact.

Although the relationship between defense spending and inflation has attracted the attention of scientists and policy makers in the post-World War II period, little experimental evidence has been found in the literature since the 1990s. In many countries affected by costly wars such as the Second World War, the Korean War, and the Vietnam War between 1938 and 1975, defense spending tended to rise sharply, and post-war restructuring increased overall demand and increased inflation (Xu, Su, & Tao, 2018). As a result, defense spending was believed to have an inflation-increasing effect naturally (Melman 1985; Starr et al. 1984). Nevertheless, the link between defense spending and inflation for a comparative period of peace has rarely been discussed in the last decade as the effects of broad and comprehensive wars have begun to diminish. On the other hand, a large empirical literature has emerged that predicts that defense expenditures have an inflation-increasing effect and investigates their economic effects (Liff & Ericson, 2013). Budget increases for national defense may create inflationary pressures, although inflation is inevitable. This depends on a number of factors, including the size, composition and speed of growth, capacity utilization

in industry and the course of monetary policy (Capra, 1981). With the changes in macroeconomic patterns, it can be questioned whether defense spending continues to be inflationary. Obtained using the most current data, this proximity to work in war zones and in the east in a continuous manner, which faces the burden of military spending in Turkey 1960-2017 period, defense spending and inflation relationship with the result of terrorist activities will be examined.

Analysis and Findings

In this study, the effect on inflation and macroeconomic indicators of defense spending in Turkey were examined. Inflation data included in the analysis using the 1960-2017 annual data were obtained from the World Bank's data system and defense expenditures from SIPRI. When examining the relationship between defense expenditures and inflation, the series that were determined to be non-stationary were taken into account and the stationary level was made at the first level. According to the AIC criteria, the lag length is set to 1. The F-bound test was examined and a long-term relationship was found, but the results were not statistically significant. Accordingly, a 1% increase in defense spending has an effect of increasing inflation by 1.29%. However, this ratio is not statistically significant. The error correction coefficient (ECM) was calculated as -0.35 and this coefficient was statistically significant at a 1% reliability level. The ECM coefficient gives the adaptation rate of the model for the next period, and this coefficient being 0.35 indicates that the long-term imbalance approached the equilibrium value of approximately 35%.

Kaynakça

Kitaplar

- Aslan, H. (1998). *Hizmet Ekonomisi*. İstanbul: Alfa Yayınevi.
Bulutoglu, K. (1997). *Kamu Ekonomisine Giriş*. Filiz Kitabevi.
Cottey, A., Forster, A., & Edmunds, T. (2002). *Democratic Control of the Military in Postcommunist Europe: Guarding the Guards*. Palgrave Macmillan.
Göktaş, Ö. (2005). *Teorik ve Uygulamalı Zaman Serileri Analizi*. İstanbul: Beşir Kitabevi.

- Özmucur, S. (1996). *The Economics of Defense and The Peace Dividend in Turkey*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Basımevi.
- Smith, R. (2009). *Military Economics: The Interaction of Power and Money*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Yavuz, C. (2019). *Türklerde Savaş, Strateji ve Askerî Kültür*. İstanbul: Der Yayınları.

Makaleler

- Xu, Y., Su, C. W., & Tao, R. (2018). Is Defense Spending Inflationary? Time–frequency Evidence from China. *Defence and Peace Economics*.
- Akdoğan Gedik, M. (2008). Kamu Açıklarına İlişkin Maliye Politikası Uyarlamaları ve İktisadi Etkileri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 245-268.
- Albalade, D., Bel, G., & Elias, F. (2012). Institutional determinants of military spending . *Journal of Comparative Economics*, 279–290.
- Ali, H. E. (2011). Military Expenditures and Human Development: Guns and Butter Arguments Revisited: A Case Study from Egypt. *Peace Economics Peace Science & Public Policy*.
- Altun, N. (2017). Savunma Harcamaları Düzeyinin Belirlenmesi: Teorik Bir Tartışma. *Research Journal Of Politics, Economics And Management*, 274.
- Asiloğulları, M , Ceyhan, M . (2019). OECD Ülkelerinde Savunma Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Kapadokya Akademik Bakış* , 3 (1) , 25-49
- Barro, R. J. (1987). Government spending, interest rates, prices and budget deficits in the United Kingdom. *Journal of Monetary Economics*, 221–247.
- Barro, R. (1991). Economic Growth in a Cross Section of Countries. *Quarterly Journal of Economics*.
- Batchelor, P., Dunne, J. P., & Saal, D. S. (2000). Military Spending And Economic Growth In South Africa. *Defence And Peace Economics*, 553-571
- Bekmez, S., & Destek, M. A. (2015). Savunma Harcamalarında Dışlama Etkisinin İncelenmesi: Panel Veri Analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 93-96
- Boulding, K. E. (1979). The War Industry. *Proceedings of the Academy of Political Science*, 91-100. doi:10.2307/1174077.

- Bove, V., & Nisticò, R. (2014). Military in politics and budgetary allocations. *Journal of Comparative Economics*, 1065-1078.
- Brzoska, M. (1995). World Military Expenditures. I. K. Hartley, & K. Sandler içinde, *Handbook of Defense Economics* , 46-49. Amsterdam: Elsevier Science B. V.
- Calleo, D. P. (1981). Inflation and American Power. *Foreign Affairs*, 781–812.
- Capra, J. R. (1981). The National Defense Budget and Its Economic Effects . *Federal Reserve Bank of New York Quarter Review*, 21-31.
- Carter, J., & Palmer, G. (2015). Keeping the Schools Open While the Troops Are Away: Regime Type, Interstate War, and Government Spending. *International Studies Quarterly*, 145–157.
- Chowdhury, A. R. (1991). A Casual Analysis of Defense Spending and Economic Growth. *The Journal of Conflict Resolution*.
- Cuaresma, J. C., & Reitschuler, G. (2004). A Non-linear Defence-growth Nexus? Evidence from the US Economy. *Defence and Peace Economics*, 71–82.
- Deger, S., & Sen, S. (2007). Military Expenditure and Developing Countries. T. Sandler, & K. Hartley içinde, *Handbook of Defense Economics*, 607-621. Elsevier Science.
- Deger, S., & Sen, S. (1995). Military Expenditure and Developing Countries. T. Sandler, & K. Hartley içinde, *Handbook of Defense Economics I*, 275-307. Amsterdam: Elsevier Science.
- Deger, S., & Smith, R. (1983). Military expenditure and growth in less developed countries. *Journal of Conflict Resolution*, 335–353.
- DeRouen, K., & Heo, U. (2000). Defense Contracting and Domestic Politics. *Political Research Quarterly*, 753–769.
- Dunne, J. P., & Perlo Freeman, S. (2003). The demand for military spending in developing countries: A dynamic panel analysis. *Defence and Peace Economics* , 461-474.
- Eshag, E. (1983). *Fiscal And Monetary Policies And Problems In Developing Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fordham, B. O. (2003). The Political and Economic Sources of Inflation in the American Military Budget. *Journal of Conflict Resolution*, 574–593.
- Frimpong, J., & Oteng-Abayie, E. (2006). Bounds Testing Approach: An Examination of Foreign Direct Investment, Trade, and Growth Relationships. *MPRA Paper 352 University Library of Munich*, 14.

- Galvin, H. (2003). The Impact Of Defence Spending On The Economic Growth Of Developing Countries: A Cross-Section Study. *Defence And Peace Economics*, 51-59.
- Gerace, M. P. (2002). US Military Expenditures and Economic Growth: Some Evidence from Spectral Methods. *Defence and Peace Economics*, 1-11. <https://doi.org/10.1080/10242690210966> adresinden alındı.
- Griffin, L. J., Devine, J. A., & Wallace, M. (1982). Monopoly Capital, Organized Labor, and Military Expenditures in the United States, 1949–1976.”. *American Journal of Sociology*. <http://www.jstor.org/stable/3083241> adresinden alındı
- Giray, F. (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 181-199.
- Griffin, L. J., Devine, J. A., & Wallace, M. (1982). Monopoly Capital, Organized Labor, and Military Expenditures in the United States, 1949–1976.”. *American Journal of Sociology*. <http://www.jstor.org/stable/3083241> adresinden alındı
- Goldsmith, B. (2003). Bearing the Defense Burden, 1886-1989: Why Spend More? *Journal Of Conflict Resolution*, 551-573.
- Heo, U. (2009). The Relationship between Defense Spending and Economic Growth in the United States. *Political Research Quarterly*, 760-770.
- Heo, U., & Bohte, J. (2012). Who Pays for National Defense? Financing Defense Programs in the United States. *Journal of Conflict Resolution*, 413–438.
- Hewitt, D. (1992). Military expenditures worldwide: determinants and trends 1972-1988. *Journal of Public Policy*, 105–152.
- Hou, N., & Chen, B. (2013). Military Expenditure and Economic Growth in Developing Countries: Evidence from System GMM Estimates. *Defence and Peace Economics*, 183-193.
- Jacobsen, K. (1992). Microchips and Public Policy-the Political Economy of High Technology. *British Journal of Political Science*, 497–519.
- Karakurt, B., Şentürk, S. H., & Şahingöz, B. (2018). Türkiye’de Savunma Harcamalarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analiz. *Maliye Dergisi*, 154-170.
- Kollias, C., & Paleologou, S. M. (2013). Guns, Highways and Economic Growth in the United States. *Economic Modelling*, 449-455.

- Korkmaz, S. (2015). The Effect Of Military Spending On Economic Growth And Unemployment In Mediterranean Countries. *International Journal Of Economics And Financial Issues*, 273- 280.
- Krugman, P. (2005). Is Fiscal Policy Poised for a Comeback? *Oxford Review of Economic Policy*, 515-523.
- Kuo, K. C., Chang, C. Y., & Lin., W. C. (2013). To Predict Military Spending in China Based on Arima and Artificial Neural Networks Models. *Przełqd Elektrotechniczny*, 176–181.
- Liff, A. P., & Ericson, A. S. (2013). Demystifying China's Defence Spending: Less Mysterious in the Aggregate. *Cambridge University Press*, 805-830.
- Lin, H. P., Wang, T. L., & Yang, C. L. (2016). Further Causality Evidence on Arms Race, Inflation and Economic Growth. *Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research*, 123–137.
- Looney, R. E. (1991, Eylül). *A Post-Keynesian Analysis of Third World Military Expenditures*. California, USA: Calhoun: The NPS Institutional Archive.
- Looney, R. E. (1995). *The Economics of Third World Defense Expenditures*. Greenwich: JAI Press.
- MacDonald, B. S. (1997). *Military Spending In Developing Countries: How Much Is Too Much?* Carleton University Press.
- Melman, S. (1978). Inflation and Unemployment as Products of War Economy the Trade Union Stake in Economic Conversion and Industrial Reconstruction. *Security Dialogue*, 359–374.
- Melman, S. (1985). *The Permanent War Economy: American Capitalism in Decline*. New York: Simon and Schuster.
- Nordhaus , W., Oneal, J. R., & Russett, B. (2012). The Effects of the International Security Environment on National Military Expenditures: A Multicountry Study. *International Organization*, 491-513.
- Özsoy, O. (2008), “Defence Spending and the Macroeconomy: The Case of Turkey”, *Defence and Peace Economics*, 19(3), 195-208.
- Özsoy, O. ve İpek, E. (2010), “The Relationship between Defense Spending and Macroeconomic Variables”, *International Journal of Economics and Finance Studies*, 2(1), 103-111.
- Payne, J. E. (1990). Granger Causality between Inflation and Defense Spending: An Empirical Note. *Kentucky Journal of Economics and Business*, 38-41.

- Persson, T., Roland, G., & Tabellini, G. (2000). Comparative Politics and Public Finance. *Journal of Political Economy*, 1121–1161.
- Persson, T., Roland, G., & Tabellini, G. (2007). Electoral Rules and Government Spending in Parliamentary Democracies. *Quarterly Journal of Political Science*, 155-188.
- Poole, E., & Bernard, J. T. (1992). Defence Innovation Stock and Total Factor Productivity. *The Canadian Journal of Economics*, 25(2), 440.
- Rockoff, H. (2015). War and Inflation in the United States from the Revolution to the First Iraq War. *National Bureau of Economic Research*.
- Sánchez, J. J., & Jiménez-Martín, J. Á. (2014). Guns, Economic Growth and Education during the Second Half of the Twentieth Century: Was Spain Different? *Documentos De Trabajo (ICAE)*, 1-26.
- Starr, H., Hoole, F. W., Hart, J. A., & Freeman, J. R. (1984). The Relationship between Defense Spending and Inflation. *Journal of Conflict Resolution*, 103–122.
- Tzeng, S. J., Lai, C. C., & Huang, C. C. (2008). Does Military Expenditure Matter for Inflation and Economic Growth? *Defence & Peace Economics*, 471–478.
- Işık, A. D. (1997). Türk Savunma Sanayinde Yerli Katkı ve Sınai Entegrasyon. *Savunma Sanayindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu* (s. 259). Ankara: DİE.
- İpek, E. (2014), “Savunma Harcamalarının Seçilmiş Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 113-125.

Yayımlanmamış Çalışmalar

- Demir, A. (2011). Türkiye'de İl Bazında Sivil ve Askerî Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*, 6. Afyonkarahisar.
- Esgin, Y. (2010). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Gelişme Arasındaki İlişki: Silah İhracatçısı ve İthalatçısı Ülkeler için Panel Veri Yöntemi ile Bir Analiz. *Yüksek Lisans Tezi*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Günana, T. (2004), The Relationship between Defense Spending and Inflation: An Emprical Analysis for Turkey, Yayınlanmamış *Yüksek Lisans Tezi*, The Department of Management Bilkent University.
- Zengin, R. (2010). Savunma Sanayinin Gelişimi ve Türkiye’de Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Web Sitesi

- NATO. (2018). *NATO Press Release*. Retrieved from www.nato.int
- TDK. (2018). www.tdk.gov.tr: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=275403 adresinden alındı.
- NATO. (2017, Haziran 29). *Information on defence expenditures*. <https://www.nato.int> adresinden alındı.